

HVMORIŠMO≡
DIBVXO·HVMO
RÍSTECO≡≡≡
CARICATVRA

CONFERENCIA≡
MARZO-1920

adei-
pode
sti eninea-
is no lle
gumha vez o
e é um lume
ordeder fazer.

Senhoras e senhores:

Mais que minha autocrítica quero darvos um feixe d'elementos para que possades criticar o meu arte. Non vós buscando gabarzas nin loubanças, aunque fosen merecidas, e pol-o que possa importante à mim, compre que vs traduza minhas verbas do gran humorista inglés Chesterton.

« Como um home necessita vere conceptuado é certamente mellor que o sepa sobre d'alguns méritos ou talentos que realmente non ten. Entón a súa vanidade repousa máis ou menos fonda; é sómente un error de feito com^o o home que vê herbar sangue real, ou pensa que ten un sistema infalibel para Monte Carlo. O mérito irreál non corrumpo nin falsifica os méritos reais. O home é vano co-as virtudes que non ten podendo ver humilde co-as virtudes que ten. As mas cualidades ~~son~~ verdadeiramente boas repousan na súa inocencia primordial: non pode velas nin corrompelas. Se o pensamento d'un home está erróneamente cheo co-a idea de que é un gran violinista, iso no lle priva de que sepa un home de ben; mais se algunha vez o seu pensamento está insado co-a idea de que é un home de ben, apaña deipará de sel-o. »

Ollade, pois, o mal que me podedes facer.

I. HVMORISMO

Eu teño un amigo enterrador n'un cemiterio de cidade. Este meu amigo non é, de certo, amigo meu: é somente un aspecto d'experiencia, un coellín de Indias. Un enterrador sabe sempre moitas cousas e cont-as con humorismo. Un enterrador de cidade que dispe e decalza ós mortos para encher as tendas de roupa vella, ten de vere home que lle compree a un humorista. Un enterrador que saia ~~co~~boa boa soldada co ouro dos dentes das caliveras, tiña de vere meu amigo.

Este enterrador tense por home de ben e contame cousas trópicas que fan rir e contame cousas de rir que arrepsian, e co-as sorpresas da súa conversa fixen as horas sen decatarme.

Doeno, O conto foi que certo día collín car'o cemiterio e atopei ó enterrador un pouquiño non rei cimo, e despois de falarmos moito, díxome que me tiña de contar, en regado, unha cousa, sempre qu'en fore home de ben e amigo leal. Eu fiquei un pouco encorado pol-o medo á sorpreza desconhecida, e despois de colleirme pol-o hombreiro e avuchegarme os seus feizos pobres á miúa orella, díxome parenitivamente:

— atopei uns papeles n' unha caipa!... N' unha caipa que non sei de quen sería. O esqueleto tiña na calivera un ollo de vidro que me fitaba con renreira... e na man tiña inter papeles...

É o enterrador quitón d'amente, do coiro uns papéis de-
engates. O enterrador non sabe lêr e doumos á min, pra que ll'os
lêre. Era cachos de periódicos e papéis de fumar, todos nume-
rados, e no primeiro campaban itas verbas:

"Memorias d'un esqueleto"

Aquela letra era traballosa de lêr i-estaba feita c'un
garabullo. A tinda non sei o que seria nin quiseu decatarme do
que poidera ver.

Cando rematei a lectura na escomezara o antre furco
e luro e o enterrador, moi amocado, purreu que se non fore por
deos nãa o esqueleto i-escaháballe a calivera c'un sacho.

Despedime d'el e cando xa nãa pol-a estrada, camiño
da cibdade, oin que me chamaba á beirra dende a porta do cime-
terio.

- ¡Oya, ven' acó!

É dispois quedino e moi solerminamente:

- Vostede qu'é médico ; non saberia onde mercan ollos
de vidro?

Por un peso trouxen pra casa, ademais d'un papel, a
calivera e o ollo de vidro.

As memorias do esqueleto é o que vos von lêr. Escitade,
pois, á un home do outro mundo, pregándovos, por adiantado, que non
me fagades solidario das suas ideas.

Ala voy:

« Eu nacín, medrei e fíxeme home e un bo dia enfer-
meime un ollo. Fim os médicos e lambéronme unha mancha

de cartos e no remate de contar o ollo sandar sandou, pero quedounse
gelo. Por aquil tempo tiña en un galo tan amante que viñ'a
comer na miña man. Chamáballe Tenorio.

Estando en apachado c'os grans de millo na cunca das
mans, vense cara min, parechamente, tripcando a terra con aquel
de señorón. Plántase diante de min, ergue o peixeiro pra fitar de
perto, uicain bulronamente, aquil meu malfadado ollo gelo, e cabi-
lando que veria coma de manpar, apertounse un peteirazo tan ben
dirixido que me deixou torto. Agora si, os médiocs, disporon de lambi-
rense outra mancheda de cartos, puséronme un ollo de vidro tan ben
imitado que bulia e todo.

¡a cantas mulleres engayolli clincándolle o ollo de vidro!..

Moxirin antre cobertores como moiren á cotio os bós homes
e ben afeitado e ben peiteado e co meu traxe do dia de festa -
- que por certo levaron-o enterrador ó seguinte día d'enterrarme - fun
pra debaixo do terrón en que ninguén se lembrase de quitarme
ollo de vidro.

Deitado na miña caixa de pino reposei moitísimos días
tanto que perdín a conta. Aprodrecin apuña e ó pouco días d'en-
terrado escomenzaron os vermes á faguerme cóchegas.

Compre dicir qu'eiqui non está permitido presentarse a
sociedade con farrapos de carne fedenta apegados nos brazos, pois
os equelites, que non ven nin comen, ulen tan ben com'os vivos
aí é que namentras os vermes non manparon a pouca greba que
troupen, non puden erguerme.

Foi unha noite de luar cando saín da cova por primeira

ver. Trabalhinho costume desentoller as pernas e cando m'erguín e botei a calivera fora da terra, fiquei parado... Aquil allo de vidro que non me servira na vida máis que pra non pasar por torto, virvine agora pra ver...

Fofo de contento quitei o tillo, diulle catro bicos e volvin-o a pôr no seu sitio.

D'un pulo brinquei da cova e fun car'o ruciro d'esqueletes.

Os esqueletes son tan parvos com'as persoas. Abonda decir que non pensan máis qu'en beilar.

Pra mim todol-os esqueletes son o mesmo. Párame n'este mundo de, hon o que me paraba no outro c'os negros, que todos eran ig'uais. En troques iles, antre is, coñécese moi ben. Debe vere porque iles son cegos i-en veso.

Farto de vel-o beilar com'os osos ô son da "danza macabra" de Saint Saëns afasteime do ruciro e reparei n'un esquelete qu'estaba rentado n'unha campá e que tñ'a calivera la deada (expresión de tristura e melancolia n'este mundo). Chegueime á il e fitei como na caipa do cadriles tñ'a acochado o esquelete pequerrechíño. Aoiña decateime que era un esquelete de muller e inquirín agarinosamente:

- ; Vostede será algunha muller das que mataron en Osera, Rebra ou Sofán ?

- Non, señor, non - respondeme -. En movín d'unha pena.

Dispois reparei que n'os hosos do cadriles non tñ'a ningún buraco de bala.

- Mri fonda debem vere a pena! - dispuella.

- Si, reñor. En morrin namorada do home que apodreese debaixo d'eta pedra.

E ollando a pedra lín un epitafio en verso e pendurada da cruz vin un ~~mo~~ retrato posto n'un marco de varilla dourada. Era un mozo de bigote arichado, fumando un puro con anilla.

Non quisen saber máis e funne deitar.

N'etes dias hay moitos enterros. Non rei se haberá andacio, pois revolución non debe habel-a co-a cobardia que teñen os vivos. Cicais hapa folga de médicos, aunque non crido que os médicos poidan influir na mortandade.

A carón de min enterraron un, e pra saír de dúbidas peteille na sua caipa.

- ¿Hay audacio na cibdade?

- ¡En que sei! - respondeume unha voz coma de home que tiñese a boca chea de papas. (Debe ter xa podre a lingua).

- ¿E logo vostede non sabe de qué morren?

- ¡En pegueim' un tiro!

Deronme ganas de rir, pero non puden. Os esqueletes non rín á cachón. O bandidullo é a fonte da gargallada e un bandidullo non pode habere gargallada.

- ¿E logo il. haberá folga de médicos?

- Non hay folga, non, pois denantes d'enterrarme un médico, arremangado, abreume a cachola c'un serrón.

- Adeos, logo, compañeiro, e que apodreces en felicidade

Por paralo tempo fun o cemeterio civil. Ali non se beila; ali todo é serio. Cando entrei funme cara un feto d'esqueletes, qu'estaban escritando a leria d'unha calivera que tiña un buraco n'unha ren. As uas verbas tiñas a todr co-a boca aberta; pero na medea hora qu'estiven escritand-o non puden taniquera apañar unha idea. Aquil suicida tiña un só ideal: a República.

En no mundo tamén fun un pouco republicano aunque nunca pensei que a República fose d'abondo pra gobernar Hispania.

O que máis me fírese d'aquela pente foi que non quisesen falar galego, aínda sabendo que os esqueletes non poden falar ben o castelán. Non teu velta que darlle: ren gorxa non pode pronunciarne a "j" nin a "g".

Oíndo decir que o progreso vai car'a unidade tomei a parola pra decir que o progreso iña car'a harmonia e que se o progreso fose cara isa unidade antipática, antiestética, antinatural e criminal, por riba do progreso está a perfeición e que nós, os galegos, por un desexo de perfeición e por unha diuidade que xa vai sendo diuidade personal non debiamos querer que na fala dos nosos abós se expresase somente a incultura que lle debemos ó centralismo.

N'aquil intre esquecime que non era home nin suxeito de dereito. ¡Ay! En xa morrin e non son nada e aínda hei vere meus caulo a terra me coma de todo. Compreendendo qu'era no mundo dos esqueletes, volvin a decir:

- ¿Como queredes falar castelán se non tendes gorxa?

Ainda um cemateira de ceibar a derradeira verba, cando
un esqueleto outo e forte tirando por min afastouno d'aquela
montaña

— Vintele facer mal falar con oitocentistas

; Era un inglés que falaba galego!

Camións da miña era fun cavilando que ser somente
republicano é coma ter a profesión de Diputado a Cortes.

Son moi amigo do inglés. Xuntos paseamos moitas veces.
Onte saímos do cemiterio e fomos pol-a estrada falando de mil
cosas; por certo que un mozo que ía tocando no acordeón un
pas-doble flamenco, ó vermos, quindon os escorrenta-porcos (aí
lle chamaba en cando vivía) e fuxen con un lótrefo. O inglés e
máis eu chontabámos pra botar fora a risa que tínhamos na i-alma.
Voltand' ó cemiterio falamos da terra.

; Moito falan da terra os vivos! Unha cousa é a terra e
outra cousa é a paisaxe. Pr'os vivos a terra é unha cousa ben
firmada por certo; pr'os mortos a terra son as tebras. Eu penso
que non morreríamos se a terra non precisare de nós pra dar
regalia ós que van nacendo. A terra quer cousas podres pra
botar herbitas e florinas e lucirse á conta dos apodrecidos.

Seique foi Maria Guerrero que n'un intre de cursileria
e pra engayolar á un fado de galegos parvos, doulle un bico á miña
manchada de terra galega. ; Mellor fora que bicase a codia d'un
pino ou a toza d'un carballo! A terra galega metida n'unha
ola é coma a terra castelán, poño por caso de comparanza. Os

inmans pinos e os inmans carballos, qu'ha tragar a terra, insi
que un galego

Acabo de descubrir un gran defecto no inglés. O descubri-
mento custoume unha fonda pena. Parece mentira qu'unha
i-alma tan ergueita e tan intelixente teña un humor tan pouco
noble.

O inglés ven á buscareme euaseque todol-os días á miña casa.
e coma eu un magallán pra erguerme, il entreteuse falando e xogando
co esqueleto d'un rapaciño que repousa cabo de mín.

Ollade que días de xogo entreteña o inglés:

Dáballe un quindamazo na calivera o rapaz e tiráballe con ela o
chán, e despois pómase a chorotar. O probe do esqueletoño caheaba á
tentar a calivera e despois poñi-a no seu sitio dicíndolle o inglés:

- ¿Qué mal lle fixen eu? ¡Estéase queto!

O inglés prometia estar queto e axiña volvia á quindarlle co-a
calivera o probe esqueletoño. E así fizo moitas veces.

Eu cando tal reparei arrepiáxeme o inglés, que me respondeu
fúriamente:

- Min divertime moito. Min sentir non estar no outro mundo
pra dar o villote unha esterlina.

No mundo os obreiros queren as patacas baratas, os labregos
queren a suba das patacas, e hay homes que non viven das patacas.
Equir as patacas non un problema ningún; mais polo-o que fuxen no
mundo respecto ás patacas, dividínumos en duas castas.

Hay no camporanto un patagueiro que morreu casequê de fame e que oxe tén mausleu de marmore. Foi home de grãa merecimento na vida; mais agora é insupportabel en forza de cridar que non nacerá no mundo quen-o aventase coma poeta.

Outro esqueleto de mausleu de marmore foi un americano que, farto d'engayolar os indios do Chaco con adras de vidro, morreu en avencendo de santidade, deixando cartos pra Escolas e Hospitales. O seu mausleu tén no perneo de todo un simbolo da Caridade en figura de ama de uia. Este filántropo conserva ainda un bisóné que me fai choutar de risa.

O filántropo e mail-o poeta téñeme moita senxeira. O filántropo di que o poeta non fixo máis que macanas (suposto que quereá dicir versos). O poeta di que o filántropo foi unha beta, d'ías que

« . . . sobre o ben e o mal
consultan simplemente o código penal »

O poeta non é ben asisado. Anda sempre pidiendo unha calivera emprestada pra ceitar o monólogo de Hamlet, e ainda fai outras tole-rias máis.

O filántropo non fai nin di nada que mereca contarse. Sen cartos tén mortas todas as suas actividades.

Agora va sei porqué o inglés tíñame tan grande estima. ¡Xa o vepo!. Pídenme empréstado o allo; mais eu con min aloumi-ñantes verbas e con min boas razóns, díxenlle que non llo empréstaba.

Debaxo d' unha cruz de pau mal pintada de ferruxe, re-

poisa um esqueleto que, según fala, foi tam desventurado no outro mundo como é feliz n'este.

- Eu era criada de servir - contorne - Anque non era bunita tina moceada. Un dia caime un dente e certo demo de senõrito qu'andaba faciendome as beiras offerenne cartos pra que fose o dentista. Mireime no espello e apina empceudin canto me afeaba aquil portelo na boca, e tanto esgarabellon aquil senõrito na minha toleria moza que deiseime agarimar e puxéronme o dente... ¡Ay!, aquil dente contorne um fillo; aquil fillo contorne o creto e canto tina de boa moza. Cain a rolos e atopeime co-a morte, eu saber o que era un trape de vida nin un gulo de cham-pán. Fea vivin, mallada e batida; agora podos dormir.

Ita simpleza leria deixonme amayado.

—
Limbrome que cento en rapaz chegou meu pai d'América. O probe nun tempo mais que um borceguins vello e un tanto amedeado de bicarbonato; vinta enfermo e morren apina.

Sempre chorei o fracaso de meu pai que, na minha admiración de fillo, tiven pol-o mais bõ, aviscado, inteligente e forte do mundo inteiro. Aquilas terras longanas que zugaron a vida de meu pai form anco maldecida por min. Meu pai era dino de voltar san e millonario.

Onte no meio falabam das novas vidas e chegounme a vez de contar a minha. Ainda nun rematara de contal-a cando um esqueleto, d'ica esqueleto que parecen pavos, ergueuse emba um

listrego e donne tan forte aporeta que me rompeu unha cistela.

- ¡ Era meu pai!

Com certo esqueleto que trouxo na cadirola unha biblioteca enteira, falamos de muitas cousas e de todas sabe muito o meu amigo. De todas sabe muito, menos do que é o humorismo. Cando chegamos nas nosas conversas a tal punto, o meu amigo fai catro ou cinco funambulismos filosóficos, estudia o humorismo dos grandes humoristas, fixoen as letras e no remate de contar fíranos en saber migalla do asunto. Ás veces parece que vai chegar á definición e de súpeto engabella máis o fio.

Un esqueleto ten de ser humorista e un esqueleto galego muito máis aínda. Un galego é sempre escarrión ou humorista e a warroneria é o humorismo dos incultos así como o humorismo é a warroneria dos cultos. Un esqueleto galego que trouxo unha biblioteca na cadirola debía definir o humorismo e non-o define e según di nun libro ninguén que o definise aínda.

Eu, que non trouxen máis de tres ou catro libros na cadirola, pínvole exemplos como isto:

Un rapaciño pequerechíño escacha unha botella d'aceite nas pedras da rúa e o probiño clava... Un home gordo, deud'a porta d' unha tenda, olla o rapar e rise. ; Cal das duas figuras ll' interesa máis o humorista?

Pol-a porta d' unha irepa saen dous noivos acabados de casar. A noiva ; malproada! non pode tapar un linchazo de sete meses. Na porta da irepa hay muita xente. Unha muller

gorde abanea o bandullo co-a risa. Un home atapega a risa e un
pau na boca. Unha muller torce o sorriso pra rir de medio lado.
Un home, que ten un libro debaixo do brazo, olla vese a esca.
Unha muller do pobo ten a cara triste. Outra muller, tamén do
pobo, enunga o nariz e vorna pol-o baixo verbas coma isto: ; sin-
vergonza! ; Quién d'ita xente é humorista?

Un médico calcha o bacilo de Koch no esputo d'un seu
amigo e de súpeto ergue a testa, respira forte, acaricia o microscopio
e di, suspirando: ; atopeino! ; Pode vese ite home humorista?

Vestir un rapaciño de toureiro ou de militar no antroído,
; pode ser humorismo?

Dixille... dixille - contesta sempre o sabio esqueleto; e non
me di nada.

Eu ben podin escribir algo sobre da Santa Compaña;
mais o pobo galego ficaria sen un misterio nas noites d'inverno
cand'o maxín ferve na cachola com'o caldo no pote. Non;
eu calarei coma unha estoa.

O que anda en morte que perd'a cor das meixelas, qui-
ta a flaqueza e que morra. A Santa Compaña fai falla nas noites
mornas ó redor da lareira, cando zoa o vento n'as tebras da
noite.

Ora meu pai, e un lapanto apolizado n'as mans, falome
d'este peito:

- Teño qu'ir ó S. Andrés de Teixido pra cumprir ^{unha} oferta

que fixen de ~~visto~~. A minha i-alma tem qui encarnar neste corpo
muito tardarei en voltar. Recomendache que non deixes de ollo a minha
cova e que de vez en cando botes unha ollada ó meu esqueleto, pois
terei un veciño corpo e pode roubar-me unha perna.

- Peste crida! - díxelle - en xixiaren ben a tua cova? E
agora escríteme, meu pai: ¿Como é que non encarna n' unha abella?
Seria menos arriscado e máis lizo o viaxe.

- ¿Que ll'íntes facer! Pero veria encarnar n' un xerco.
¿Aden, meu fillo?

- ¿Aden lizo, meu pai.

Desde fai tempo vengo reparando que un home de carne
e hueso sae d' unha cova, gabea pol-a parede do cemiterio e fuxe
cara a cidade. D' ali á duas ou tres horas volta pro cemiterio enu-
minando n' un deir amén debaixo da terra. A primeira vez que
en tal reparei non quería dar creto ó meu ollo; mais o caso repi-
tente moitas moitas veces.

Unha noite púperame ó azeite agardando que surdisse
da terra e fun detrás d' el. Correr corria o endanado; mais eu,
correndome pol-as sombras d' os ~~muros~~ muros, non quitéi o ollo
d' emita d' el. Chegou ó burgo máis probe da cidade e parouse
diante d' unha chouza entrando dispois n' ela por unha rendixa
da porta. Eu rubin ó tellado e saltei á luita que daba detrás
da chouza, e por un buraguinho puden fitar a escea máis arre-
piante que poidera maximarse. Unha lamparina d' aceite alu-
meaba morosamente a carniña frasa i-encoveirada d' unha rapa-

za que durmia n' um leito miseravel. O fantasma chegou
da i-citua unha cheia de tempo e os beijos pousados no pescoço da
rapaza.

Cando s'erqueu tñ'a boca aurelada de rosso, namentras
no pescoço da rapaza corria um fio de sangue e na pele da sua
carinha fraca arripiada a brancura da morte.

Aquel fantasma era um vampiro.

No seguinte dia o fantasma chuchou o derradeiro sangue
que podia dar a pobre rapaza. Cando ainda estaba quente a
badalada da unha no campanario da igreja, ouveam os
cans ventando a morte.

O vampiro sigue chuchando o sangue de mais victimas,
que intan morrendo com as lamparas d'acite chuchadas pol-os mor-
cegos.

Quiseu saber quien fora o vampiro no mundo dos homes
e fin lér o seu nome de bronce no rico marmore da campaa.
O nome tó abondoume: Fora um canalla que roubaba pra dar
regalia o seu bandullo de porco; dono da xusticia, roubaba
dent'a sua confortabel casa... ; Pra qué decir mais? // Era
um cacique!!

Eu queria atopar maneira de darlle morte o vampiro.
Busca por aqui, cachea por acolá... um puden abraquear n' os cu-
runchos do maxin unha boia inorna pra matal-o e quiseu falar
co ciguelite que troupo unha biblioteca na cachola, pra ver se me
daba luzes a sua conversa

- No vampirismo vêm muitos pechos e hay muitas provas e evidencias de aparições de fantasmas que chucham sangue das pessoas; mais eu penso que um se debe dar credito á semellantes contos. Fixemos o tempo em que o verdugo queimava os cadavres suspeitos de vampirismo e oxe um se permitiria em ningun pais esperar milha citaça no curazin de ningun cadavre.

O meu amigo, cheo de ciencia official, moqueabare das penter sinxelas que vêm no vampiro. Eu guardei o meu regredo pra non parar por pouco e equin perguntando solemnamente.

- ¿E hay dabin no mundo que vêm no vampirismo?

- Hainos. A fundadora da Zetosophia fala d'isso e conta muitos feitos d'esta das. N'o seu libro Tis sin velo, de zona universal, acolle a explicação do phenomeno por causas fisicas, aunque desconhecidas, que empregou a escola hipnotica do francez Pierart. Segun esta escola cando um morto aparente estivo mori apegado á materia e foi na vida um malvado, o corpo astral, envolto no doble eterico, sae da sepultura em obxecto de manter o fisico em sangue que chucham nas pessoas vivas, e d'esta maneira perpetuare o estado cataleptico do corpo sepultado. O corpo astral communica o sangue por um medio que ainda non se conhece; pero esperam qu'algum dia o expliquen as ciencias psicologicas.

- ¿E vortede nin tamiquera ten duvidas?

- Eu, que um home ben avisado, non creio; aunque, de certo, faume cabilar certas cousas, como um as mortes apparentes e o feito de haberemse atopado cadavres que ainda tinham as carnes molas, os olhos abertos, o corpo sonrosado, a boca e o nariz cheos de sangue, que tamem xordia das feridas que, por assassinato ou por apuntyciamento, lle produzera a morte.

—; E de que maneira se pode matar o vampiro?

— Pois... pra separar o corpo astral do físico non hay mais remedio que queimar o cadavre.

Nun quixen saber mais. Afasteime da minha biblioteca e fui pensando pr'o meu adentro: — Vampiros haviros; pois logo, pol-o ri ou pol-o non, debian queimar á todol-o caciques. Os caciques im capaces de facerem o morto pra seguir vivindo á conta d'os malpro-cados. >>

Esqui dou por rematar a lectura das memorias do es-quelete. As memorias son mais longas; mais es dito abonda pra un de-catarne do humorismo do esquelete que tinha un ollo de vidro.

Eu queria decirvos como é o meu humorismo e pra iso botei man do papeles merca do é enterador de cidade, xa que a semellanza entre o humorismo do esquelete e mais o meu, non pode ver meirande. Os dous temos un mesmo fondo sentimental e no noso espirito, ategado d'amore á Terra, campá un sandolismo que nunca chegará á mesturarse co-a retórica mediterránea.

Foi Pio Baroja, home de mal-humor, quen diso que fai falla ter gosto anárquico, pois o home de bo gosto somente aceptan o que xa está aceptado e que somente aplauden o que xa está aplaudido. Eu, que son galego por mandato do meu sangue, non poderia guindar co humorismo herdado de meus avós, pra entrar, sen dentes, na mesta confradia de homes de bo gosto, que teñi envenenado o ambiente das novas cidades.

O meu humorismo, que ven do labrego e dos maricheiros (vivos duns do espirito da Terra) tinha de falar en galego, pol-a Verdade e pol-o Arte.

Em nada tenho que ver com chamados humoristas hispânicos, que, pelo-o visto, somente em o de Madrid. A guitarra é hispânica; a gaita é galega. Eu sou galego com a gaita. Dende logo eu não posso transigir c'uns homes que se riam do cesante e do mestre d'escola cando na França e riam do burguez. Apa e Pajaria um catalans; eu quero vere galego.

Se o humorismo fhe um Arte no que cumpre clarificacims, os humoristas espanhols figurariam nas partes mais baixas da escala, na que a sua comicidade de cepa flamenga, pontifica ine desdei que, segun ~~segura~~ Sacha Jutry, sinte tod-o mundo pelo-o que o diverte. Eu non pretendo divertir a ninguém; e co dito vobz do meu humorismo abonda pra entrar de cheo no que eu entendo que debe vere a caricatura e o desenho humoristico.

II - DIBUXO HUMORISTICO

Chamase decote caricatura á todo desenho humoristico; mais eu teño a caricatura por coisa moi diferente do que é o desenho humoristico. Cicaiz poida verse caricaturista en ver humorista. A caricatura é um xeito novo de desenh: um Arte que nasceu en Munich á medeada do século derradeiro. Eu troques pode verse dibuxante humorista en avullese á técnica nova nin tamiquera o impresionismo da liña: os dibuxantes ingleses teñen ainda os ollos postos na Inglaterra de fins do século XVIII.

O humorismo ten a sua capital en Inglaterra. A caricatura ten-a en Alemania. O desenho humoristico - tal coma en

penso que deve ser - ~~em França~~ ^{cicais} a terna na França.

Os ingleses, tendo no espirito o melhor humor do mundo e tendo ademais um dominio grandissimo do desenho, esquecerem, cicais, que todo Arte, como todo idioma, e movimento que um escaha nunca as suas caracteristicas nacionais. Os desbuxantes ingleses, no tocante ao desbuxo, vivem enquistados n'um dogmatismo academico que aplaca muito o seu ergueito humorismo.

Eu penso que um humorista desbuxante, como todo humorista - tem de ser bo observador e bo psicologo e pol-o mesmo impresionista. Explicareime. O desbuxante puro fit'a as cousas que aluminham a sua retina ou o seu gosto artistico segun a Retorica ou a Poetia que leve na i-alma e represent'a as cousas vistas ou maxinadas tal com'as veem ou maxinam. As vezes o desbuxante puro tamem representa cousas grotescas ou anormais, e non por isso e humorista: no grotesco e no anormal - como di um moderno escritor - pode existir a estetica, pois «a estetica e a concencia do arte, ari como o artista e... a sua vontade». O desbuxante humorista fai algo mais: diante da vida o seu senso critico vai defrangullando tanto fita e depois de descompôr e analizar, exterioriza o seu analisis mostrando somente os elementos esollidos por il. Ali tendes porque, um desbuxante humorista, tem de ser ~~humorista~~ impressionista.

O desbuxo humoristico poden ser: fantarias, parodia, satiras e retratos. Potamõ man de verbas allas poden deir que os fantasistas crean a pavorloxia, os parodistas comẽtana, os retratistas ~~comẽtana~~ cõpionna. E ari com'a fantasia non busca o ridiculo, senin que o crea, e a parodia busca o ridiculo

nas escaas da vida (o ridículo que um notam os personagens da escla) a sátira perde a sua característica de bô humor e fire coma um vitelo afiado. A fantasia e mail-a parodia podem chegar à ironia; « a sátira gasta sempre um ataque ou unha dôr ».

Pode que um expan humorismo nin a sátira nin a ironia; mais em todo cuido que diante das mágoas da Terra assolada, calquera humorista de bra cepa galega ten de converterse en satirico ou ironista. ; Cmo, senon, poderia manifestar um humorista as suas sementes e as suas canas? Dos humoristas pensadores, Forain e Abel Faivre, fan chorar co-as suas escaas da miseria espiritual de Paris, e calquera dibuxo humorista francés, apanado na realidade da vida, terá um pouco de miseria espiritual; en tuques, o dibuxos ingleses abanicame entre um pessimismo burlesco e o mais avariado optimismo. N'um pais ben gobernado, onde hay d'abondo fartura, o humoristas nun choram nin firem; por is non haberiá optimismo nos humoristas galegos, enraizados na Terra, namentras escritores o seus laços de dôr. E velahi tundes a razin do meu pessimismo, um pessimismo qu'en maximo ceibador.

Non quero falar d'ies malpocados dibuxantes que iran o defuntos alleos, d'ies fillos dos vellos e ben esquecidos caricaturistas que din as persoas ben feitas fisicamente: - Ustede é guapo; nun teu caricatura...

Eu non quero, nin ter os meus pés, a quen poeme que o grotesco na vida é o deforme. Non; o deforme somente pode fazer rir os inocentes ou os malvados.

Na minha primeira nocidade, dina da Casa da Troia,

caud'a minha i-alma sofria de parâmpo e um penaba mais que
en sair de tums tocand'a guitarra pol-as ruas, fixen os primeiros
dibuxos humorísticos n'uma revista pr' americanos. Acionme
de ver en quên don empere a isas carantonas porcas, a ises moni-
creques noventos, á ne humorismo de taberna que ainda ope
campa na mesma revista pra regalia dos licenciados de universi-
dade. abafado de vergonha empieome culpable e renego da minha
primeira mocidade.

© dibuxos humorísticos debe vere outo e pra io ha de furar
os nros ventidos e meténdole no mundo interior domearia os nros
sentimentos apeitand'os ô Ben; d'ua maneira será util. Diante
d'intê Arte um terân razão os evolucionistas que consideran todo
Arte em'um soço até chegar á oportel-o á toda utilidade.

Muica puden decatarame como Taine e outros consideran
ô pintor de almas, espiritos i-emociuns em'artistas inferiores
(e quên di pintor di dibuxante). Iste historiador - mellor que
estético - asegura que «sm observadore, que nasceron pra fazer
novelas i-estudios de costumes e que en ver de ter uma pluma
na man têren um pincel». E qui mais dá fuer abalar o curá-
zin human c'uma pluma que c'um pincel?... Un humorista
que non têra habilidade pra escribir i porquê non ha de pintar ou
dibuxar? Unha comedia ou un drama n'um dibuxo lêse d'uma
ollada e em iso afivare atencim. © principio formulado por
Spencer sobre de economia da forza ten a sua applicaím n'iste
caso. Ademais, em'a expressim do certo é universal afirman-
se as traducims, sempre malas ou improprias. Permitideme

que repita o que dicen xa fai anos: "un piorno que polo as
luas rendipas amostra somente o ceo di moito máis da fama
d'un ano que un artículo de fondo".

Pol-o que vai dito parece qu'en non son amigo de rir,
e trabucando estaría quen tal pense. Eu ben quixera que o meu arte
rise con iso risa dos meniños, dos bis, dos sarrs e dos felices; mais
como humorista galego, fundamentalmente e sinceramente galego, teño que
afogar as miñas risas diante d'unha Verdade que chora.

Eu ben quixera, ben, poder deir con Victor Hugo

"Soyon joyeux, Dieu le dévire

La joie aux hommes attendris.

Montre ses dents, et semble dire:

Moi qui pourrai mordre, je ris."

Mais o meu galeguismo estame sempre dicindo á orela:

Ti, que podías rir; morde...

Eu, que xa fai moito tempo biquei pra rempre a Venus de
Milo, non ando detrás da Belera, e no dibujo, coma na ^{idea} ~~confección~~,
somente busco a Verdade, convencido, com'eton, d'o acerto d'aquél
vello principio escolástico: Verdade, Ben e Belera son convertibles.

En todo hay fealdade, se queremos, i-en todo hay Belera
sabendo fitar as cousas. A máis fermosa meniña, de ollos cranos e
cabelo d'ouro, ten no bandidullo moitas varas de tripa e a cunha máis
podre, levada ó microscopio, pode donarnos fermosos temas decorativos.

A orientación do humorismo opoñe á das outras formas
do Arte, que interpretan, d'un xeito definitivo, a Naturaleza. O humo-
rismo interpreta a Vida d'unha maneira simple e forte, non somente

plástica seria ideológica, e aí acaba no desenho puro a forma e o fim, no humorismo é um meio para expressar ideias.

Os desenhos humorísticos têm um outro valor para a História, por debaixo da rixa ou da ironia repousa um comentário sobre a Realidade. Bem di um escritor afeito à nova arte: « Simplificada a forma e sintetizada a ideia adquire inteiramente o caráter d'um elemento que interveio em todos os feitos sociais, para discutir, aplaudilos ou censurálos, aportando o valor efectivo d'um juízo que moraliza ou encaminha a opinião ».

III - CARICATURA

N'esta derradeira parte empregarei as ideias da exposição por mim no Ateneo de Madrid, pois aunque se foi antes d'isto, ainda se pensa da mesma maneira.

Primeiramente exporei que definamos a caricatura de modo que é uma abreviatura do desenho.

Os dicionários todos, e o da Real Academia tomam, niguem trabalhando às pentes, fazendo-lhes ver que a caricatura é um desenho para fazer rir, coisa que por-o visto enriquece com desenhos nomes longos e por uma só palavra... Pois que no tempo do "Madrid Comico" os não abis ultrapassam de rir com desenhos de Cilla e de Mecachis; mais se chegamos à tal insensibilidade por perfeccionamento nervoso que se não temos cóchegas com os rapazes.

O conceito claro da caricatura vai entrando pouco

a pouco no meio da aristocracia intelectual e no dos profissionais da linha; pero ainda non trouxo posuición de trabal-as cada unha culti-vadas.

Un pintor do tempo de Apelles desenhara unha figura gro-tesca e chamoulle "Gryllus" i-cita verba expallouse de tal maneira que se fixo extensiva a todas as composicións ridículas. Desde entón fixéronse moitos "gryllus" e houbo tamén moitos "gryllistas"; mais a caricatura naceu fai poucos máis de medio cento de anos.

Xa que os pais do Arte novo non puxeron nome novo tamén ó seu fillo; en binguei, e gáboime d-habê-lo atopado, compoñíndome nome ó arte vello, chamándolle "gryllismo". Non sepa o conto que se peche que xa que a caricatura herdou o nome, sepa filla do arte vello...

O culto á liña poñida que veña do Xapón ou d'os antigos artistas do Exipto, cunha tamén poñida que a caricatura sepa unha volta ó arcaísmo coa experiencia do camiño andado; mais en penso que o sintético na idea trouxo un impresionismo na liña e que a caricatura non é máis que a mesma matemática d'as liñas d'un dibujo impresionista.

Dádeme un bo dibujo impresionista e por rita d'el calcarei unha boa caricatura. Do dibujo humorístico naceu a caricatura que non é máis que a perfeición ou mellor aínda unha síntesis do dibujo impresionista. O gryllismo deformaba a realidade buscando no anor-mal a fonte da risa; a caricatura sintetiza unha realidade tangible sen escalar a armonía do compoñuto. A caricatura é unha arte fillo de novas ideas, que os críticos aínda non entenden ben, por non apeitane ás vellas taboas de valores. Tan novo é este arte

que ainda non lle cicatrizen o embigo.

Non sempre a caricatura é unha abreviatura do dibujo ou unha síntese do impresionismo da liña, obedecendo á leis determinadas. Moitísimas veces o caricaturista chego de inspiración, deixa á unha beira a folia dos métodos e das regras, e, fora de toda realidade, desenha arbitrariamente i-empiricamente, pero con acerto, todo-o que se propón. Hay caricaturistas arbitrarios diños de todas-as lombanzas. Dagarra, por exemplo, é arbitrario aunque moitas veces ~~oí no autoplaxio~~ a una perquiriza faimo caer no autoplaxio.

O caricaturista, compendo sempre «a gran armonia do cenámine», verá tanto mellor canto mellor un dea o seu espírito, empregando a técnica simple, pero dificultosa, dos impresionistas ou dos arbitraristas, pol-o que a caricatura entra n'as inquietas máis avanzadas do arte.

A caricatura, fuxindo da sensibilidade femenina, diferenciase das chamadas Bella-Artes, pol-a maneira de facer, baseada na simplicidade, isto é, na supresión do que non sexa expresivo.

Dado o carácter sintético da caricatura non pode ser comprendida por ~~un individuo~~ quen non estea no regredo... Pra saber se un home pode entender a caricatura amostriádelle un cascabel e preguntádille onde está a súa risa. Se non é intelixente teredes que pintárlle unha nariz e un e un . Entón verá-a.

A caricatura escolle os rasgos esencialmente expresivos e fúese de todo-o que sexa auxiliar ou accesorio, no que se diferencia iste arte de todo-o demais. ; Podería decirse que isto requedade esquemá-

tica rifa com todos os credos artísticos? Ora o demo...; quem
penna os credos artísticos? A caricatura não fosse da
realidade; quem fosse da realidade sem as artes que têm a Beleza
por única norma; mais em todo deho repetir que o novo
arte não deixa de ser estético, o que para é que identifica a
Beleza co-a Verdade. E vede agora como é grande um arte que
ceiba da sara de fealdade à mesma Natureza i-en boas costas, mi
por-o baixo à dos terços da Humanidade.

N'este mundo todo tem caricatura: as pessoas, as coisas,
a vida. O que para é que milhões pessoas não têm retrato e poucas
vidas têm bunitura.

«O verdadeiro objecto do arte é a expressão da vida»-diz
Gugan. A caricatura como arte ^{verdadeiro+} não pode limitar-se ao cínico e ao
humorístico, según pensam muitos. Di Cerce: «;Quem determinará mu-
ltiplicamente onde tenta o cínico co que não é cínico, a risa co-a son-
risa, a sorriso co-a gravidade e desenhará com linhas precisas a corrente
contínua em que se espalha a Vida?»

À meu juízo unha caricatura debe facerse despreciando
isa beleza convencional que tem por defectos muitos elementos d'expres-
são que, é melhor, reflexan unha bela qualidade psicológica; debe co-
piarse a attitude e a expressão d'un íntre psicológico, as mas idiosin-
crasia, cando se poida; e todo iso co-a maior pequena cantidade de
linhas, as indispensables pra que se comprenda a expressão, pois xa
se sabe que un é a anatomia, senon a fisiologia, o que se retrata e
o imóvel, unha um di nada, aforra linhas. Por iso d'unha caricatura
immente debem deirse: está ben ou mal expresada.

Non é coma do outro mundo facer expresións perfectamente
definidas, coma a tristéza e a alegría calladas no pranto e na risa;
mais é difícil desenharen as pequenos matizes da expresión e as mas
múltiplas combinacións. A risa franca, aragonesa, que s'ensendra no
bandullo (fonte da gargallada) perde vere de ja, je, ji, jo, ju e
nada máis; pero xa non aii os mil matizes d'ista expresión que
alguns fan privativa do home incluíndo baixo o nome xeral de
sonrisa co-a que se disfrazan sentimentos de importancia, coma
a ironía, a maldade, a tristéza, a bondade, a dor e a loucura e
a toleria. As bágoas de dor físicas coñecemos porque a persoa
que clava aplica a man no sitio que lle doi. As bágoas de dor
espiritual... son máis difíciles: podemos tropezar co-as "bágoas de
corodilo" co "pucheiros" e co "pranto da alegría". N'as bágoas hay
muita falsificación, deudas as persoa que carpoen pol-o difunto,
atá as que, debuxadas, impan pol-o nariz, abaland'o corpo coma
un corazón. A dor meirande e a que se desena n' unha cara de
de reverencia.

Non quero falar do finximento d'expressión de que a
mundo emprega o home e non sempre con mala idea. N'isto é
onde se manifesta muito a pericia do calheador de espíritos. Cando
artista é bo adiviño do xerto, debe por medios d' unha acción anali-
tica, presentárnol-o d' un xeito sensible co-a significación que s'
grande ou desfigura baixo a súa maior ou menor complexidade.

É, pois, moi longa a esquerda d'as expresións enteras e
a das medias, cautas... centésimas e milésimas d'expressións.
Se atá os mortos a teñen! E tamén os mortos, as pedras, as casas...

A intê propósito sempre lembrar intê dito de : n rei que pensava alemian: « Cicais o espirito durma na pedra, sôte na besta e desperte no home ».

Na expressim do nariz faze miúas as curvas d'um humorista ingles: « De frente o punto invariable é o nariz; coller pol-o nariz a um home é coller-o pol-o medos de tod-a sua representaim e do seu carácter. A expressim de perfil cita toda ela no nariz, que nos dá co-a sua forma e o seu tamanho o juicio que lle merecemos e demais: á meirante tamanho, meirante consideraim social ».

Os olhos têm a expressim que lle dan os párpados. Demonstrame isto saciandalle a unha pessoa os olhos e pondeu'os n'um plato: tanto daria um olho azul como um olho negro.

As cejas e a boca são o clon da expressim e a defenza dos nosos defectos morales pol-a mobilidade voluntaria que têm. ~~Pol-a boca e pol-o nariz~~ Pol-o nariz e pol-os olhos ainda se pode enicer hen às pessoas. Pol-as cejas e pol-a boca pôdere ollar avos a bondade do avaro, as cotas d'um ladrão, a cencia d'um médico, a honradez d'um advogado, a austeridade d'um xuez, etc, etc. Também hay homes ~~que~~ bós que se disfarçan de malos, cicais pra defender a debilitade do seu curaron.

Os los caricaturistas non han de fazer com os comicos que saem a creia disfarçando de avaros, ladros, médicos, advogados, xuezes...

Os caricaturistas necesitan enicer os minuculos da expressim, prin. esquecendnos do interis que tem o home em agachal-os em defectos, a extenuaçaim da nro espirito citi no engranamento d'os minuculos. « Todo sentimento é um estímulo incitante

d'uma acci3m muscular: a3 di uma ley fisiol3gica. E como as
contra3c3es d's m3sculos producem pliegues perpendiculares ^{suas} a dire-
cci3m (princ3pios de Camper) poderase representar por medio de
linhas todos os estados do espirito chegando a i-alma d'as p3rsoas e
d'as mesmas cosas.

N3m falaremos nada d'as 44 express3es que obtiv3 Du-
chenne no cadavre p3r a contra3c3m el3ctrica d's m3sculos da
express3m, n3m tampouco falaremos dos interessantissimos trabalhos
feitos por Darwin.

S3mente ~~falaremos~~ ^{abordar} a conhecer os tres esquemas de
Humberto de Superville, p3r deatamos do valor expressivo das
linhas.

É indubid3vel que as linhas horizontaes, dan sensaci3m de
tranquilidade, as obliuas d'enriba a baixo e de dentro a fora
dan-a de tristesa e as d'enriba abaixo e de fora adentro de ale-
gria. Isto 3 applicavel 3 inanimado.

^{Superville} ^{isto} T3m fazer applicaci3m d'isto tres esquemas a uma
caricatura p3rsonal; a de Beethoven, por exemplo. Na vida d'isto
ser3m observar a serenidade como carater principal e con-
siderando a serenidade como uma mistura de dor e de tranquili-
dade empregaremos linhas horizontaes e linhas da tristesa

Fagamos agora umas outras caricaturas mais

A de Paulo Nazari, pra que ressaia,
que din mais o párpado que o olho

A de Benavente, como modelo de
caricatura arbitrária.

A de Valle-Inclán, fácil por-o pelo e os antecolho

A de Unamuno co seu

pescoço de boi.

A de Rey Soto, com sua corinha de nenô e
um paparo na boca

A de Fernandes-Flvez com sua farsada tris-
tera

A de Peña Novo c'm
olho de arabache

A de Vicente Risco que tem, ademais, uma
caricatura arbitrária e simbólica

um gato

um paisano

e um grandia

civil

e a minha (sem comentário pois não tem
mais que sombréis e antedoln)

gigante aqui

Para mim a caricatura é superior à pintura tradicional
O novo arte, vestida simplesmente c'mbra setas de creio, tem muito
mais espírito que a pintura tradicional vestida com atamallon d. p.
seba i-escavla de gara. Naméntas o neto pensa no futuro vivo
do relembra um impertinencia o tempo da sua próxima morte

Sabemos e louvamos a pintura tradicional; pero non fogar a pintura tradicional.

A pintura tradicional xa choveu, pero deixa descendencia en dous artes: a pintura pura e a caricatura.

Non sei se me darán creto os homes ben adividados; mais en téño que dicir sinciramente que a pintura tradicional pareceume un muelle antigo namentras a pintura pura, pol-o seu outro valor musical, pareceume unha flor. Pra min o que non sepa a côr pol-a côr é fabricar muelles antigos.

Polo que vai dito non pensades que a caricatura non advenite a côr. O que pasa é que a côr entra co seu valor expresivo e participa da simplificación do novo arte.

Aquela proporción de Guillaume Apollinaire

$$\frac{\text{Pintura tradicional}}{\text{Pintura pura}} = \frac{\text{Literatura}}{\text{Música}} \quad \text{ciclos poética}$$

trocamos n'esta outra

$$\frac{\text{Caricatura}}{\text{Pintura pura}} = \frac{\text{Literatura}}{\text{Música}}$$

Pra rematar direiro que cando poñida pintarei as sinfonías d'as unhas paisaxes e se teño unha mourorei rembo paisaxista.

Dixeu

Pontevedra, 1 marzo 1920